

ORGANSKA POLJOPRIVREDA KAO KLJUČNI ČIMBENIK RAZVOJA EKOAGRITURIZMA – STUDIJA SLUČAJA ZADARSKA ŽUPANIJA

ORGANIC AGRICULTURE AS A KEY FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF ECO-AGRITOURISM – A CASE STUDY OF THE ZADAR COUNTY

A. Vrsaljko

SAŽETAK

Simbioza agriturizma i ekoturizma kroz kružnu ekonomiju je idealna za ruralna područja s prirodnim djevičanskim krajobrazima, kakvih ne nedostaje na hrvatskim otocima i zaobalju. U cijeloj Zadarskoj županiji samo je 9 takvih gospodarstava, stoga je među njima provedena anketa licem u lice. Glavna obilježja gospodarstava su diversificirana poljoprivredna proizvodnja s raznolikim objektima, uslugama i promocijom. Primarni motiv ulaska ispitanika u ekoagriturizam je oplemenjivanje i podizanje poljoprivredne djelatnosti kroz turizam na višu razinu, prodaja poljoprivrednih proizvoda više vrijednosti na imanju, samozapošljavanje, očuvanje prirodne i kulturne baštine, te kvalitetnog obiteljskog života. Posjetitelji su pak „gladni“ organskih i tradicijskih proizvoda uz boravak i aktivnosti u prirodi. Prednosti ekoagriturizma su prepoznate kroz kvalitetu života, društveni kontakt i dodir s drugim kulturama, dok su ograničavajući čimbenici administracija i sezonalnost. Svi ispitanici naglašavaju da je organska proizvodnja jedan od ključnih čimbenika uspješnosti ekoagriturizma. Temeljem sekundarnih izvora i dosadašnjih primarnih istraživanja autor donosi konzistentnu definiciju ekoagriturizma: Ekoagriturizam je simbioza organske proizvodnje hrane i ekoturizma na poljoprivrednom gospodarstvu gdje se poštuju načela organske proizvodnje hrane i načela ekoturizma, sljubljuju se horizontalno i vertikalno u svim svojim formama i varijacijama, daju vrhunski ekoagrituristički proizvod najvišeg stupnja održivosti, a uključuje cjelokupnu prirodnu i kulturnu baštinu lokalnog okruženja.

Ključne riječi: poljoprivreda, turizam, agriturizam, ekoagriturizam

ABSTRACT

The symbiosis between agritourism and ecotourism facilitated by the circular economy would be ideal for rural areas with natural virgin landscapes, which we find in abundance across the Croatian islands and coast. However, only 9 such farms exist in the entire Zadar County, and we conducted a face-to-face survey among them. These farms are primarily characterized by diversified agricultural production with a variety of facilities, services and promotion. The primary motive for the respondents to enter eco-agritourism has proven to be the improvement of agricultural activity and exploitation of its tourist potential, the sale of agricultural products of a higher value on the property, self-employment, preservation of natural and cultural heritage and a greater quality of family life. Visitors appear to desperately desire organic and traditional products, whilst staying in nature and engaging in nature-based activities. A greater quality of life, social contact and inter-cultural interaction have been identified as the main benefits of eco-agritourism, while administration and seasonality have been recognized as the limiting factors. All respondents emphasized that the organic production has been one of the key factors in the success of eco-agritourism. Based on secondary sources and previous research, we propose a consistent definition of eco-agritourism: Eco-agritourism can be defined as an agricultural farm-based symbiosis between organic food production and ecotourism where the principles of both organic food production and ecotourism are adhered to, are integrated both vertically and horizontally, and represent a product of the highest degree of sustainability, while incorporating natural and cultural heritage of the local community.

Keywords: agriculture, tourism, agritourism, eco-agritourism

UVOD

Među poljodjelskim površinama Zadarske županije značajan je broj tala koja unatrag 30-50 godina nisu bila pod utjecajem kemizacije i mineralne fertilizacije (Vrsaljko and Kolega, 2002.) što predstavlja izuzetan potencijal za razvoj organskog poljodjelstva koje je pretpostavka za agriturizam i njegovu formu ekoagriturizam. Inkorporirajući u sebi postulate ekoturizma i organskog poljodjelstva ekoagriturizam omogućuje direktnu prodaju kvalitetnih proizvoda na imanju, dodatan izvor prihoda, ali i cjelokupno poboljšavanje kvalitete života na ruralnim područjima koje karakterizira iseljavanje i starenje stanovništva te u pravilu zaostajanje u ekonomskom smislu za urbanim dijelovima. Djelatnosti

ekoagriturizma nisu samo u funkciji povećanja poljodjelske proizvodnje unutar agriturističkih gospodarstava, već imaju znatan utjecaj na oživljavanje tradicijske gastroponude, podizanje dodatne vrijednosti poljodjelskih proizvoda, očuvanje lokalne tradicijske i kulturne baštine, odnosno jednog specifičnog stila života. Bogata prirodna i kulturna baština, povoljan prometni položaj, povoljne ekološke prilike i jačanje tržišta organskih proizvoda pružaju mogućnosti za održivi razvoj ruralnih dijelova Zadarske županije.

Pregled literature

U današnje vrijeme je naglašena potreba prijelaza s linearnog na kružno gospodarstvo, te se u tu svrhu koriste dobre prakse i rade razne strategije. Prirodno se nameće potreba povezivanja poljodjelstva i turizma u jednu logičnu zaokruženu cjelinu, a kao najviši stupanj održivosti je upravo ekoagriturizam. Interes za agroturizam, porastao je zbog njegove inherentne vrijednosti kao dijela strategije održivog razvoja, odnosno potencijala u smislu diverzifikacije gospodarskih aktivnosti u ruralnim područjima i osiguranje dodatnih tokova prihoda koji mogu nadomjestiti i/ili nadopuniti prihode od poljoprivrede (Khanal, et al., 2020.; Khanal and Mishra, 2014.; Sonnino, 2004.; Arru et al., 2019.; Flanigan et al., 2014.). Agroturizam je na sučelju dvaju gospodarskih sektora (poljoprivreda i turizam) i uključuje široku paletu praksi i uvjeta povezanih s održivošću, u rasponu od iznimno loših do izvrsnih. Pri tome agriturizam može biti katalizator brojnih procesa održivog ruralnog razvoja. Na mikro razini, sektor otvara nova tržišta (Oostindië et al., 2010.; Van der Ploeg, 2011.; Ventura, Schiavelli and Milone, 2016.) povezana s ruralnim prostorom i iskustvenim turizmom (Lumsdon and McGrath, 2011.; Serdane et al., 2020.) koji poljoprivrednicima omogućuju spas od ekonomskih dubioza kojima su sve više izloženi (Van der Ploeg and Roep, 2003.). Nadalje, povećava mogućnosti zapošljavanja, posebno za žene i mlade (Alvaro and Morales, 2016.; Vrsaljko et al., 2017.). Na regionalnoj razini, agriturizam postaje sve važniji kao instrument diverzifikacije poljoprivrede, što je tendencija koju potiču europske politike (Maroto-Maltos, 2020.). Te su politike u početku bile usmjerene na povećanje profitabilnosti, ali su postupno dobile središnju ulogu u širem kontekstu o otpornosti ruralnih područja (Potočnik-Slavič and Schmitz, 2013.; Vrsaljko et al, 2019.). Diverzifikacija ruralnog gospodarstva kroz turizam postala je važna i stalna tema integriranih strategija teritorijalnog razvoja, posebice u programu LEADER, jednoj od najvažnijih strategija ruralnog razvoja EU-a (Navarro et al., 2007.; Nieto et al., 2017.; Streifeneder and Dax, 2020.). Glede pojmovnosti agriturizma, agriturizmu se pripisuju različite oznake poput agrotourism

(agroturizam), farm tourism (turizam na poljoprivrednim gospodarstvima), farm-based tourism (turizam temeljen na elementima poljoprivrednih gospodarstava) i rural tourism (ruralni turizam) (Khazami and Lakner, 2022.; Barbieri and Mshenga, 2008.; Roberts and Hall, 2001.; Wall, 2000.). Sustavnim razmatranjem agriturističkih proizvoda prema trima temeljnim karakteristikama (radno gospodarstvo, priroda odnosa između turističke i poljoprivredne djelatnosti i stupanj autentičnosti u turističkom iskustvu), pojavljuje se okvir od pet različitih oznaka koje se koriste za agriturizam (Philip et al, 2010.). Barbieri i Mshenga (2008.) definiraju agriturizam kao „svaku aktivnost koja se odvija na radnom poljoprivrednom gospodarstvu s ciljem privlačenja posjetitelja“. Marques (2006.) dodaje kako je agroturizam specifični tip ruralnog turizma u kojem kuća za ugošćivanje mora biti integrirana u poljoprivredno imanje, naseljena vlasnikom, omogućavajući posjetiteljima da sudjeluju u poljoprivrednim ili komplementarnim aktivnostima na imanju. Nadalje, agroturizam se unutar ovog okvira objašnjava kao „turističke aktivnosti u neurbanim područjima koje poduzimaju pojedinci čije je glavno zaposlenje u primarnom ili sekundarnom sektoru ekonomije (Iakovidou, 1997.). Sljedeći pojam koji se često u literaturi poistovjećuje s agriturizmom je turizam na poljoprivrednim gospodarstvima (farm tourism). Ovaj oblik karakterizira više obilježja, poput onog da je turistička djelatnost isprepletena s onom na farmi (Gladstone and Morris, 2000.), odnosno podrazumijeva primanje turista na poljoprivredna gospodarstva i njihovo uključivanje u proizvodne aktivnosti (Iakovidou, 1997.) kao i ponudu aktivnosti i usluga komercijalnim klijentima u radnom okruženju poljoprivrednog gospodarstva (Ollenburg, 2006.).

Turizam temeljem na elementima poljoprivrednih gospodarstava (farm-based tourism), označava se ovdje kao „fenomen za privlačenje ljudi na poljoprivredna gospodarstva“ (Evans and Ilbery, 1989.; Arru et al., 2019.) ili pak „alternativno poljoprivredno gospodarstvo“ (Ilbery, Healey and Higginbottom, 1997.; Clark et al., 1997.). Nadalje, farme za odmor (vacation farms) služe za inkorporiranje radnog poljoprivrednog gospodarstva i komercijalne turističke komponente (Weaver and Fennell, 1997.; Arru et al., 2021.). Vidljivo je dakle da postoji određena nedosljednost u definiranju ovog pojma i da ga se često poistovjećuje sa srodnim pojmovima. Kako bi se sintetiziralo mnoštvo dosadašnjih definicija, navest će se cjelovita definicija agriturizma koju je prethodno autor samostalno odredio na temelju vlastitih promišljanja i istraživanja, a ona glasi: „Agriturizam je poseban oblik turizma koji se odvija na pasivnom ili aktivnom poljoprivrednom gospodarstvu, gdje turizam kao sekundarna djelatnost upotpunjuje i podiže na višu razinu poljoprivredu kao

primarnu djelatnost, gdje posjetitelj uživa u prirodnim i kulturnim atrakcijama gospodarstva, konzumira i/ili kupuje poljoprivredne proizvode, a ako poželi može sudjelovati u agrotehničkim procesima i na taj način doživjeti autohtonost nekadašnje seoske idile“ (Vrsaljko and Viljac, 2016.).

Unutar agriturizma, javlja se u novije vrijeme jedan novi trend, sljubljanje agriturizma i ekoturizma u jednu višu formu – ekoagriturizam. S obzirom na to da je to noviji pojam u turističkoj literaturi, više se spominje u inozemnoj literaturi, dok u domaćoj sporadično. Tako pojam ekoagriturizam podrazumijeva kombinacija ekoturizma i agriturizma (Tuzon, Garcia, Medallon, 2014:1; Buhalis, 2022.). Treba spomenuti i novi koncept u službi održivog ruralnog razvoja koji je u uporabi u novije vrijeme, a to je koncept eko-ekonomije (Horlings, Marsden, 2014.). Pod pojmom eko-ekonomije podrazumijeva se učinkovito društveno upravljanje lokalnim resursima s ciljem integriranja socioekonomskog razvoja i očuvanja prirodnih resursa/vrijednosti na lokalnoj ili regionalnoj razini. Nadalje, kombiniranjem lokalne proizvodnje i potrošnje stvaraju se veze i mreže inovativnih poduzetničkih aktivnosti koje koriste prirodne resurse na održiviji i ekološki učinkovitiji način (Kitchen and Marsden, 2011.; Kerma, Lampič and Podmenik, 2014.). U sklopu toga spominje se pojam eko-organski turizam na farmama (Eco-Organic Farm Tourism) koji je prikazan kao spoj agriturizma, ekoturizma i održivog turizma, a karakteristike su mu: mali razmjeri, urbano-ruralna povezanost, tradicijsko, lokalno i kulturno znanje, održive prakse (okolišne, ekonomske i društveno-kulturne) te eko-kulturne i eko-poljoprivredne veze (Choo and Jamal, 2009). Ekoagriturizam kao novi oblik unutar ruralnog turizma i agriturizma omogućuje prihode gospodarstvima, ima odlike “netradicionalnog turizma“, a veliku ulogu u razvoju gospodarstva u ruralnim područjima ima organska poljoprivreda (Slabe, Lampič and Juvančić, 2011.; Vrsaljko et al., 2017.). Upravo organski proizvodi s gospodarstva imaju ključnu ulogu u uspješnosti agriturizma, umrežavanje pomaže učinkovitosti, stoga kreatori politika moraju to u stvarnosti operacionalizirati (Domi and Belletti, 2022.). Organska poljoprivreda je kako je prethodno navedeno održiv oblik poljoprivrede i ima mnoštvo pozitivnih strana. Cilj ovakve poljoprivrede je proizvodnja visoko kvalitetne zdravije hrane koja doprinosi preventivnoj zaštiti zdravlja i blagostanja (Principles of organic agriculture, IFOAM, 2018.). Za razvoj ekoagriturizma nužna pretpostavka je organska poljoprivreda, a u skladu s tim Vrsaljko i sur. (2017.) zaključuju kako ekoagroturizam obuhvaća najviše integrirani oblik organske poljoprivrede i turističke djelatnosti temeljene na tradicijskom načinu poljoprivredne proizvodnje. To je naprosto pokušaj vraćanja seoske idile prije agrarne revolucije,

gdje nije bilo uporabe mineralnih gnojiva i kemijskih pripravaka. Dakle, sve se više akceptiraju organski proizvodi zbog potražnje zdravije hrane, odnosno hrane s ograničenim korištenjem kemijskih tvari (integrirana poljoprivreda), a kao jedan od kritičnih čimbenika je i cijena (Walley et al., 2009). Važno je naglasiti da se razvoj ekoagriturizma na organskoj i/ili intergiranoj poljoprivredi temelji u kombinaciji s postulatima ekoturizma kako bi se ostvarila prihvatljiva mogućnost rekreacije bez uništavanja prirodnog okoliša (Kuo and Chiu 2006.; Choo and Jamal 2009.; Privitera, 2010; Wilk et al., 2013.; Wilk, 2014; Vrsaljko i Čukelj, 2015.). Ekoagriturizam nastoji izbalansirati odnos utjecaja agriturizma na okoliš s jedne strane, odnosno utjecaj na zdravlje ljudi, biljaka i životinja s druge strane (Mastronardi et al., 2015.). Kao sredstvo za rješavanje tih pitanja, Kuo i Chiu (2006.) predložili su alternativnu politiku koja se temelji na organskoj poljoprivredi u kombinaciji s ekoturizmom, a koja pruža prihvatljivu rekreacijsku priliku bez uništavanja prirodnog ruralnog okoliša. Vrsaljko (2017.) donosi i vlastitu definiciju ekoagriturizma kao simbioze ekoturizma i agriturizma. Agriturizam i ekoagriturizam su pokazali iznimnu žilavost u odnosu na velepošast Covid-19, što je dodatni pokazatelj važnosti ovog segmenta poljodjelstva i turizma (Roman i Grudzien, 2021.; Skare et al., 2021.).

METODE ISTRAŽIVANJA

Kako bi se što bolje teorijski obradila tema rada, u radu se koristila deskriptivna metoda kojom su se prikupili, obradili i interpretirali podaci iz različitih publikacija kao što su monografije, znanstveni članci, strategije, izvješća i drugo. Istraživanjem domaće i inozemne literature komparativnom metodom dobiveni podaci usporedili su se s postojećim spoznajama. Na ovaj način dobiveni su sekundarni podaci koji su bili osnova teorijskog dijela rada. Primarni podaci dobiveni su anketiranjem nositelja gospodarstva koji se bave organskom poljoprivredom i turizmom u Zadarskoj županiji. Nakon što su konzultirane sljedeće institucije: Agrra (Agencija za ruralni razvoj Zadarske županije), Zadarska županija (Upravni odjel za poljoprivredu), Agencija za plaćanja u poljoprivredi, poljoprivredi, ribarstvu i ruralnom razvoju (podružnica Zadarske županije) te Hrvatska poljoprivredno-šumarska savjetodavna služba (podružnica Zadarske županije) dobiven je popis organskih proizvođača u županiji, a daljnjim vlastitim istraživanjem kompletirao se popis nositelja gospodarstva koji se bave organskim poljodjelstvom i turizmom. Tako je dobiven uzorak od 9 ispitanika koji su licem u lice anketirani. Upitnik se sastojao od pitanja zatvorenog tipa o socio-demografskom profilu ispitanika i obilježjima gospodarstva.

REZULTATI

U ovom radu prikazani su rezultati empirijskog istraživanja provedenog na uzorku od 9 ispitanika (poznati i uspješni agrituristički neimari), nakon čega se dodatnim osobnim istraživanjem došlo do proizvođača koji se ne bave samo organskom poljoprivredom, već i turizmom, dakle onih koji pružaju na svom gospodarstvu neku od sljedećih usluga: smještaja, prehrane, degustacije ili svega navedenog.

1. Sociodemografska obilježja ispitanika / Sociodemographic characteristics of the participants

Spolna i dobna struktura, kao i stupanj izobrazbe imaju važnu ulogu u agriturizmu i ekoagriturizmu s obzirom da kod ovih oblika turizma postoji velika povezanost između domaćina i posjetitelja.

Tablica 1. Sociodemografska obilježja ispitanika

Table 1 Sociodemographic characteristics of the participants

Variable	Group	Number	Percentage (%)
Gender	Female	6	67 %
	Male	3	33 %
Age	18-29	1	11 %
	30-40	1	11 %
	41-50	3	33 %
	Older than 50	4	45 %
Level of education	High school	6	67 %
	Postgraduate degree	3	33 %
Whom did you participate in eco-agrotourism with	Only family members	5	56 %
	Family members and additional labor force	4	44 %
How many nights of accommodation on average on eco-agricultural farm	Few hours	5	56 %
	Two nights	2	22 %
	Up to a week	1	11 %
	More than a week	1	11 %

U svijetu je prema relevantnim istraživanjima agriturizam uglavnom domena žena, što nije podudarno sa stanjem u Zadarskoj županiji. Naime, iz tablice 1 je vidljivo da su u Zadarskoj županiji nositelji agriturističkih gospodarstava pretežito muškarci (67 %), dok su žene u manjini (33%).

Glede dobne strukture ispitanika, najviše je starijih od 60 godina (45 %), slijede oni između 41-50 godine (33 %), a najmanje onih najpoželjnijih (18 – 40 godina) 22 %. To nam zorno govori da u ruralnim krajevima živi starija populacija, dok su mlađi ili otišli ili su manje zainteresirani. Glede stupnja izobrazbe, situacija nije adekvatna jer prevladava srednja stručna sprema (67 %) u odnosu na visoku stručnu spremu (33 %), što je u suglasju s dobi ispitanika. Duljina boravka posjetitelja može se povezati s objektima koji su izgrađeni na gospodarstvu. Naime, na samo dva gospodarstva izgrađen je objekt na otvorenom kao što su različite staze, objekt koji pruža mogućnost za jahanje i sl., a samo jedno gospodarstvo ima objekt za rekreaciju što nepovoljno utječe na duljinu boravka posjetitelja koji se u tom slučaju na zadržavaju previše na gospodarstvu.

2. Specifičnost gospodarstava, stavova i promišljanja ekoagriturizma / Specificity of economies, attitudes and thinking of eco-agritourism

Sva gospodarstva imaju diversificiranu poljodjelsku proizvodnju. Glede primarne djelatnosti dopuštena je mogućnost više odgovora, odnosno da su dvije ili više djelatnosti podjednako zastupljene, a onda i primarne. Na grafikonu 1 su prikazane djelatnosti koje su prve po važnosti i sveobuhvatu. Najviše ispitanika je odgovorilo da se bavi vinogradarstvom (7/9), zatim voćarstvom (4/9), maslinarstvom (3/9), stočarskom proizvodnjom kao primarnom djelatnošću bave se 2 ispitanika, dok se biljnom proizvodnjom bavi samo 1 ispitanik.

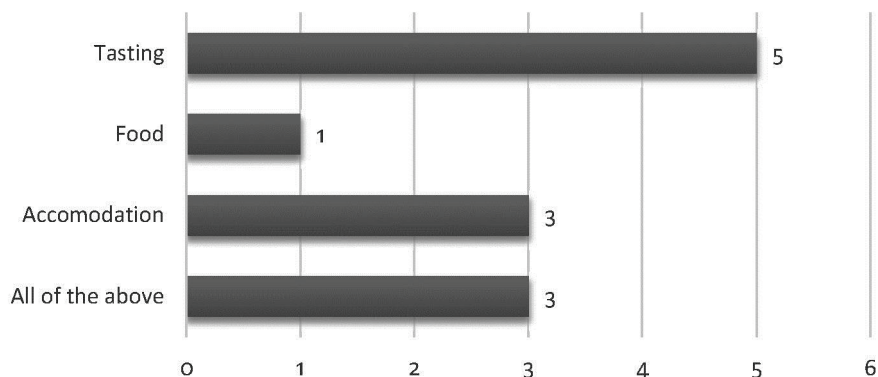

Grafikon 1. Primarna djelatnost ispitanika (mogućnost više odgovora)

Figure 1 Primary activities by the participants (multiple answers were possible)

Svi ispitanici se bave vinogradarstvom i vinarstvom, maslinarstvom i tradicionalnim voćarstvom (smokva, bajam, maraska), a neki i proizvodnjom i preradom ljekovitog bilja (kadulja, smilje). Uglavnom je to obiteljski posao, pri čemu u prosjeku sudjeluje 4-5 osoba dvije, odnosno tri generacije. Na tvrdnju o upoznatosti s konceptom „agriturizma“ 8 ispitanika odgovorilo je potvrdno, dok jednom ispitaniku koncept agriturizma nije poznat. Na upit o upoznatosti s agriturizmom sedam ispitanika je odgovorilo potvrdno, a nakon upita da pojasne, smeli su se. Kada je riječ o edukaciji o agriturizmu samo je jedan sudionik prošao edukacijski tečaj, pri čemu nije bilo ni riječi o ekoagriturizmu. Veličina imanja su uglavnom od 1-5 ha, doje je jedno imanje oko 10 ha i jedno oko 50 ha. To ne čudi jer je to red veličina za priobalnu i otočnu Hrvatsku.

Iz grafikona 2, vidljivo je kako najviše ispitanika na svom gospodarstvu nudi usluge degustacije (5/9), zatim usluge smještaja (3/9), sve navedeno (3/9), a isključivo usluge prehrane nudi samo jedno gospodarstvo.

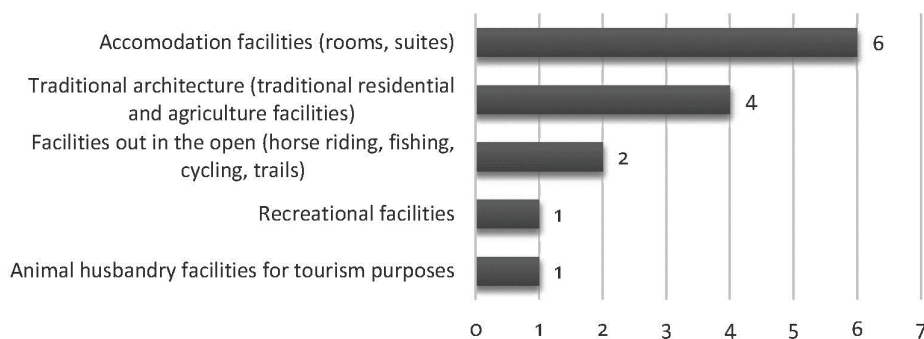

Grafikon 2. Usluge koje se pružaju na gospodarstvu (mogućnost više odgovora)

Figure 2 Agritourist services provided by owners (multiple answers were possible)

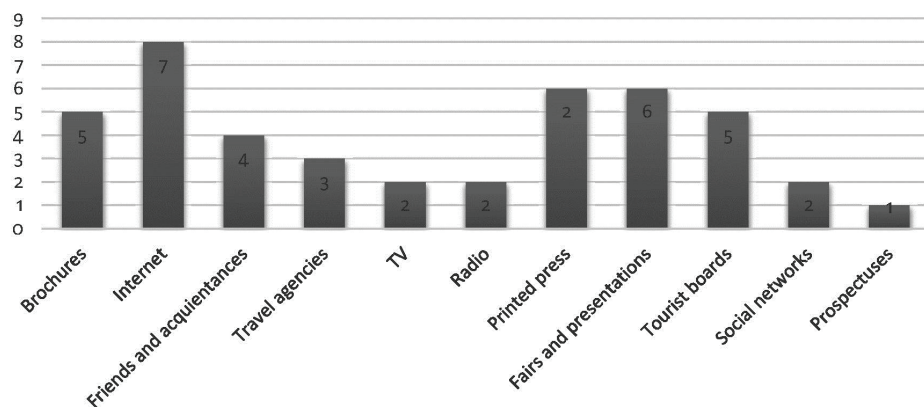
Dakle, samo 3 ispitanika na svojim turističkim seoskim gospodarstvima nude usluge smještaja, prehrane i degustacije. Struktura ponude nije povoljna jer samo 33 % ispitanika nudi sve navedene usluge koje čine okosnicu ekoagriturizma. Da bi se ekoagriturizam mogao razvijati vrlo je bitno da ostali subjekti koji se bave ovim oblikom turizma imaju cjelovitu ponudu koja će osigurati duži boravak na gospodarstvu. Pri tome 7 ispitanika posluju tijekom cijele godine. Struktura objekata na samom gospodarstvu je dosta neujednačena, što se može iščitati iz grafikona 3.

A. Vrsaljko: Organska poljoprivreda kao ključni čimbenik razvoja ekoagriturizma – studija slučaja Zadarska županija

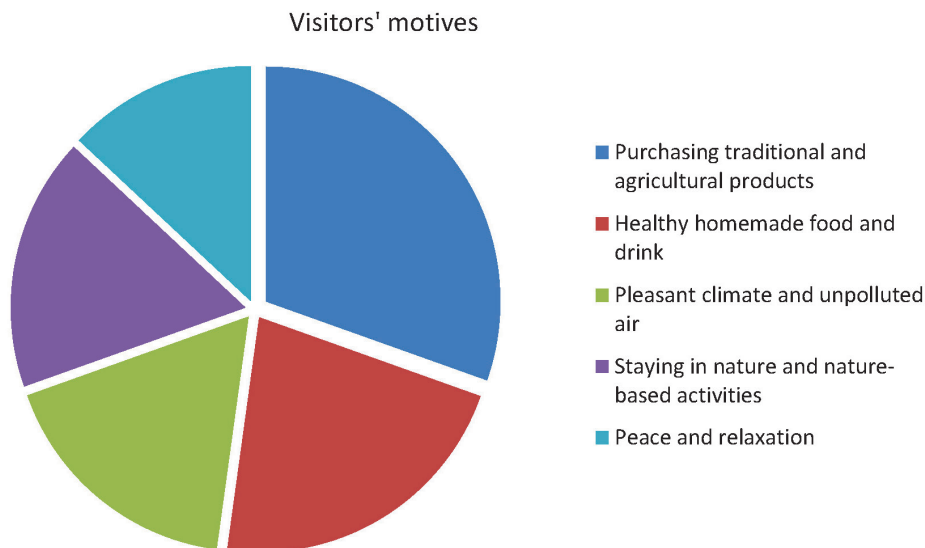
Grafikon 3. Objekti na gospodarstvu (mogućnost više odgovora)
 Figure 3 Agritourist facilities (multiple answers were possible)

Promocija ponude (Grafikon 4) je dosta diversificirana. Najviše ispitanika (7/9) koristi Internet što je i razumljivo s obzirom na to da Internet danas ima veliku ulogu u životu i poslovanju ljudi. Sajmове i prezentacije kao sredstva promocije koristilo je 6 ispitanika. Slijede brošure i turističke zajednice što koristi 5 ispitanika. Nešto manje zastupljeni odgovori su prijatelji i poznanici (4), putničke agencije (3), a najmanje se koristi televizija (2), radio (2), društvene mreže (2), tisak (2) i prospekti koje je kao sredstvo promocije naveo samo jedan ispitanik (Figure 4). Vlastitu internetsku stranicu ima 8 ispitanika.

Grafikon 4. Promocija ponude (mogućnost više odgovora)
 Figure 4 The use of marketing tools (multiple answers were possible)

Najčešći posjetitelji su poslovne grupe, parovi s malom djecom i umirovljenici, a najmanje školske grupe i osobe s invaliditetom. Najčešći motivi dolaska su kupovina tradicionalnih i poljoprivrednih proizvoda (7), zatim zdrava domaća hrana i piće (5), ugodna klima i nezagađen zrak (4), boravak i aktivnosti u prirodi (4), mir i opuštenost (3).

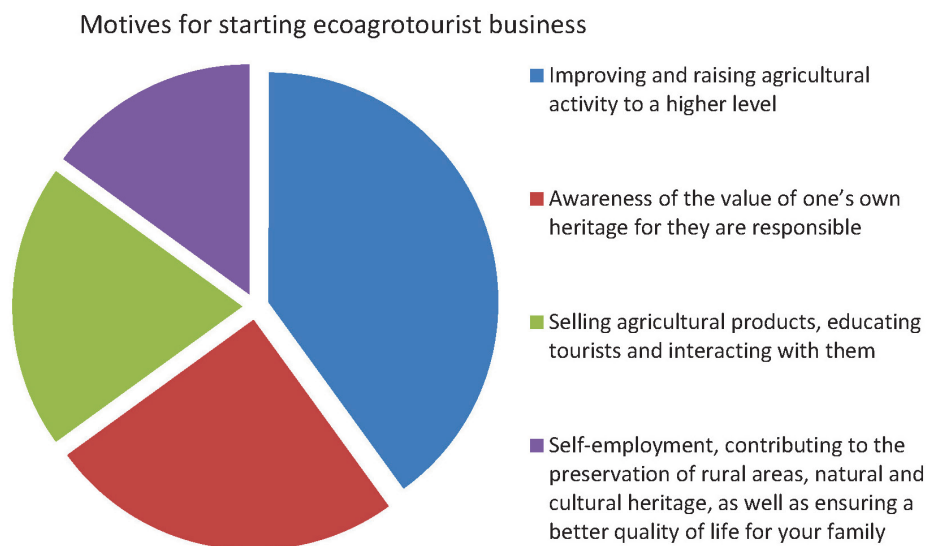

Grafikon 5. Najčešći motivi dolaska posjetitelja (mogućnost više odgovora)
Figure 5 Most common visitors' arrival motives (multiple answers were possible)

Grafikon 5 nam zorno pokazuje o ekološkoj osviještenosti posjetitelja koji znaju točno što žele i zato ciljano i opetovano posjećuju ekoagrituristička gospodarstva.

Glede motiva za ulazak u ekoagriturizam, od 10 ponuđenih motiva svi ispitanici su odabrali slijedeća 4: oplemenjivanje i podizanje poljoprivredne djelatnosti na jednu višu razinu (8), svijesti o vrijednosti vlastitog naslijeđa na što je odgovorilo (5), slijedi bolja prodaja poljoprivrednih proizvoda, edukacija turista i ostvarivanje interakcija s njima (4), te samozapošljavanje, doprinos očuvanju ruralnog prostora, odnosno prirodne i kulturne baštine i osiguranje kvalitetnijeg života za svoju obitelj (3). Iz grafikona 6 je razvidno da vlasnicima ekoagriturističkih gospodarstava nije glavni motiv novac i zarada već

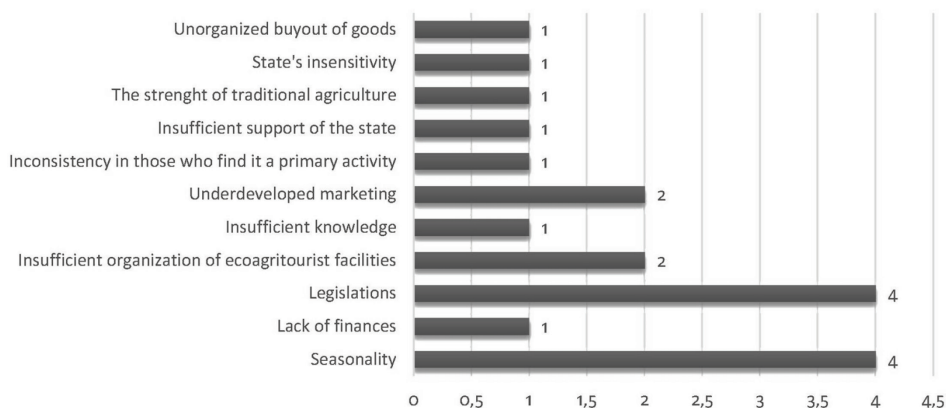
podizanje i oplemenjivanje gospodarstava na višu razinu, samosvijest, dobrobit obitelji i cjelokupna prirodna i kulturna baština, dakle identitetski elementi. Kamo sreće da ovako razmišljaju naši „političari“.

Grafikon 6. Motivi za ulazak u ekoagriturizam
Figure 6 Motives for starting eco-agrotourist business

Postoje i određene barijere o koje se mnogi spotaknu koji žele ući u ekoagriturizam kao svoju profesionalnu orijentaciju. Kao glavne prepreke u razvijanju ekoagriturizma odabrani su zakonska regulativa i sezonalnost, zatim nerazvijen marketing i nedovoljna organiziranost ekoagriturističkih gospodarstava, a po jedan ispitanik odgovorio je neorganizirani otkup (tako je odgovorio ispitanik koji se bavi otkupom organskih sirovina za proizvodnju organskih vina), zatim država nema sluha, jačina konvencionalne poljoprivrede, nedovoljna potpora države, nedosljednost tijela kojima je to primarna djelatnost, nedostatak znanja i nedostatak financija (Grafikon 7).

A. Vrsaljko: Organska poljoprivreda kao ključni čimbenik razvoja ekoagriturizma – studija slučaja Zadarska županija

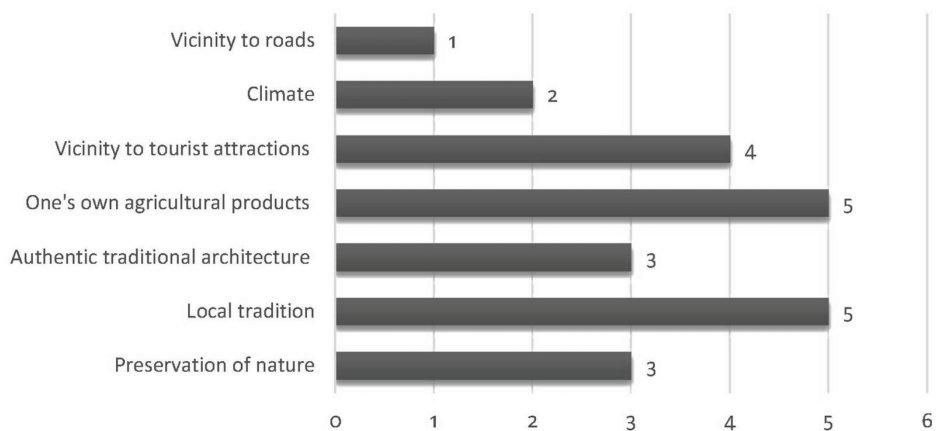

Grafikon 7. Prepreke u razvijanju ekoagriturizma (mogućnost više odgovora)
Figure 7 Obstacles faced by eco-agritourist businesses in stages of development
(multiple answers were possible)

Što se tiče zakonske regulative, često mijenjanje zakona i propisa, nejasno zakonsko definiranje te ograničavanje broja turista koji posjećuju objekte u agriturizmu i ekoagriturizmu zasigurno nepovoljno utječu na daljni razvoj ovih oblika ruralnog turizma. Sezonalnost je uz zakonsku regulativu najčešće navedena prepreka u razvijanju ekoagriturizma, no uz bolju potporu države, razvijeniji marketing usmjeren ciljano na ekoagriturizam te uvođenje raznovrsnih sadržaja na seoskim obiteljskim gospodarstvima ovaj problem bi se mogao smanjiti.

Najvećim prednostima za razvijanje ekoagriturizma ispitanici smatraju vlastite poljoprivredne proizvode i tradiciju njihovog kraja, na što je odgovorilo 5/9 ispitanih. Drugi po učestalosti je odgovor blizina turističkih atrakcija (4/9), gdje se vidi da su ispitanici svjesni da je bogata kulturna i prirodna baština od velike važnosti jer omogućuje zaokruženu i cjelovitu turističku ponudu u kojoj se atraktivni resursi mogu nadopunjavati (Grafikon 8).

A. Vrsaljko: Organska poljoprivreda kao ključni čimbenik razvoja ekoagriturizma – studija slučaja Zadarska županija

Grafikon 8. Najveće prednosti za razvijanje ekoagriturizma (mogućnost više odgovora)

Figure 8 The biggest advantages for developing eco-agritourism (multiple answers were possible)

Nešto manje su zastupljeni odgovori autohtona tradicijska arhitektura (3/9), očuvana priroda (3/9), klimatske uvjete navelo je dvoje ispitanih, a blizinu prometnica jedan ispitanik.

U grafikonu 9 prikazani su privlačni čimbenici koji se u najvećoj mjeri iskorištavaju kako bi se privukli turisti, a to su: organska poljoprivreda, vinski podrum i kušaonica te ljubazno osoblje (4/9), zatim dodir s prirodom i privlačan okoliš (3/9), domaći kvalitetni proizvodi, gastronomija i tradicijski način života i ambijent (2/9) te inovativan proizvod (1/9).

A. Vrsaljko: Organska poljoprivreda kao ključni čimbenik razvoja ekoagriturizma – studija slučaja Zadarska županija

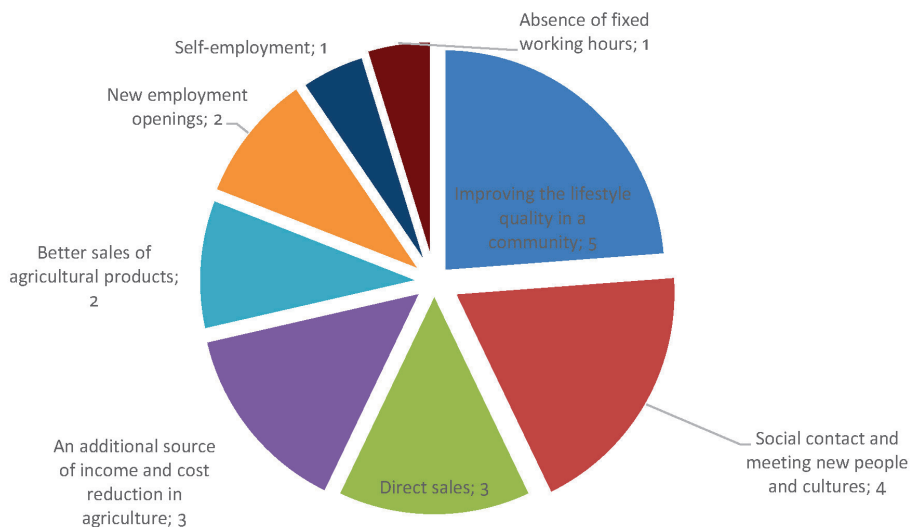
Grafikon 9. Privlačni čimbenici koji se u najvećoj mjeri iskorištavaju za privlačenje turista (mogućnost više odgovora)

Figure 9 Attractive factors that are mostly used to attract tourists (multiple answers were possible)

Ovdje je zanimljivo istaknuti da su uz ljubazno osoblje i vinski podrum s kušaonicom vina (mogućnost degustacije), ispitanici svjesni da je organska poljoprivreda jedan od ključnih privlačnih čimbenika.

Na pitanje „Koje Vam je koristi donijelo ekoagriturističko poslovanje na seoskom gospodarstvu?“ najviše ispitanika odgovorilo je poboljšavanje kvalitete života u zajednici (5/9) te društveni kontakt i upoznavanje novih kultura (4/9). Na trećem mjestu je odgovor direktna prodaja i dodatan izvor prihoda i smanjenje troškova u poljoprivredi (3/9), a rjeđe su zastupljeni odgovori bolja prodaja poljoprivrednih proizvoda i nova radna mjesta (2/9) te samozapošljavanje i nepostojanje fiksnog radnog vremena (1/9), što je prikazano u grafikonu 10.

A. Vrsaljko: Organska poljoprivreda kao ključni čimbenik razvoja ekoagriturizma – studija slučaja Zadarska županija

Grafikon 10. Koristi koje je donijelo ekoagriturističko poslovanje (mogućnost više odgovora)

Figure 10 Benefits brought about by the eco-agrotourist business (multiple answers were possible)

Zanimljivo je vidjeti i da se kao najveće koristi koje je donijelo ekoagriturističko poslovanje na seoskom gospodarstvu ne navode novčane koristi već poboljšavanje kvalitete života u zajednici, društveni kontakt i upoznavanje novih kultura što dokazuje da ekoagriturizam doprinosi i društvenom razvoju, a ne samo gospodarskom.

Ekoagriturizam kao dugoročnu perspektivu turizma Zadarske županije vidi 78 % ispitanika, dok 22 % ispitanika je na to pitanje odgovorilo da ne znaju.

DISKUSIJA

Sociodemografska obilježja ispitanika ne idu u prilog željenom razvoju ekoagriturizma u zadarskoj županiji, osobito mali broj mladih poljoprivrednika. Pri tome ni razina izobrazbe nije adekvatna, kao ni znanja o ekoagriturizmu. Kulture u organskom poljodjelstvu kojima se ispitanici bave na svom agrigospodarstvu oslikavaju mediteransko okruženje: vinogradarstvo,

maslinarstvo, voćarstvo, povrtlarstvo, stočarstvo te uzgoj aromatičnog i ljekovitog bilja. Veći dio ispitanika odgovorilo je da im je poznat koncept ekoagriturizma, no kada ih se pitali da svojim riječima opišu smeli su se, što pokazuje da je to još uvijek nedovoljno prepoznat pojam te treba poraditi prvenstveno na edukaciji, a onda i na marketingu. Najviše ispitanika na svom gospodarstvu nudi usluge degustacije (5/9), zatim usluge smještaja (3/9), sve navedeno (3/9), a isključivo usluge prehrane nudi samo jedno gospodarstvo. Ova struktura nije povoljna jer je najbolja opcija ponuda usluga degustacije, smještaja i prehrane jer će se tako posjetitelji duže zadržati na seoskom gospodarstvu. Zakonska regulativa i sezonalnost najčešće su navedene prepreke, a vlastiti poljoprivredni proizvodi i tradicija njihova kraja najčešće navedene prednosti za razvijanje ekoagriturizma. Kao najveće koristi koje je donijelo ekoagriturističko poslovanje na seoskom gospodarstvu ne navode se novčane koristi već poboljšavanje kvalitete života u zajednici te društveni kontakt i upoznavanje novih kultura što dokazuje da ekoagriturizam doprinosi i socio-kulturnom razvoju, a ne samo gospodarskom. Povezanost između ponude i potražnje za ekoagriturizmom u Zadarskoj županiji pokazuju anketni rezultati jer su kao najčešći motivi dolaska na turističko gospodarstvo navedeni kupovina tradicionalnih i poljoprivrednih proizvoda, zatim zdrava domaća hrana i piće, ugodna klima i nezagađen zrak, boravak i aktivnosti u prirodi, mir i opuštenost. Potražnja za ovim oblikom turizma svakako postoji, iako još nije na odgovarajućoj razini. To se može postići boljom organiziranošću turističkih gospodarstava te bogatijom ponudom različitih aktivnosti kao i razvijenijim marketingom. Kao prednost Zadarske županije za razvoj ekoagroturizma ističu se između ostalog nezagađena zemljišta, bogatstvo krajobraza (razvedena obala, rijeke, planine, jezera, speleološki objekti), prometna dostupnost kao i povoljni klimatski uvjeti. Zadarsku županiju karakterizira blaga mediteranska klima, velik broj sunčanih i vedrih dana, nisu česte pojave ekstremnih vrijednosti relativne vlage zraka, nije učestala tuča, a kulture koje se dominantno uzgajaju dobro podnose nedostatak vlage u tlu zbog nedostatka oborina u ljetnim mjesecima (maslina i smokva). Osim toga potencijal Zadarske županije je svakako i u tome što Zadarska županija spada u značajno ruralne regije (92,8 % kopna pripada ruralnom području). Nadalje, kao najvažnije prilike koje mogu u budućnosti pozitivno utjecati na ekoagriturizam su porast potražnje za organskim proizvodima, okrenutost prirodi i zdravom životu, bolja iskoristivost europskih fondova, investicije u ruralnim područjima, udruživanje organskih proizvođača unutar LAG-ova, bolja suradnja OPG-ova i institucija koje se bave ruralnim razvojem, rast turističkih seoskih obiteljskih gospodarstava koji se bave organskom proizvodnjom te osmišljavanje zanimljivih tematskih

ruta i bolje povezivanje kulturne i prirodne baštine u svrhu njihove valorizacije u ruralnim područjima. Osim snaga i prilika, SWOT analiza se sastoji i od slabosti i prijetnji. Depopulacija i starenje ruralnog stanovništva, nepovoljan udjel visokoobrazovanog stanovništva u poljoprivredi u odnosu na humanističke znanosti, slabo udruživanje OPG-ova i nedovoljna suradnja svih subjekata koji se bave ovim oblikom turizma, mali postotak korištenja poljoprivrednog zemljišta općenito, a posebno zemljišta pod organskom proizvodnjom, nedostupnost aktualnih podataka o organskoj proizvodnji u institucijama koje se bave ruralnim razvojem, kao i različite administrativne prepreke, neriješeni imovinsko-pravni odnosi, nedovoljna prepoznatljivost pojma “ekoagroturizam/ekoagriturizam“ predstavljaju trenutno slabosti Zadarske županije u razvijanju ekoagriturizma. Preostaje još navesti najvažnije potencijalne prijetnje, a one se svakako odnose na elementarne nepogode koje nepovoljno utječu na organsku poljoprivredu, zatim na klimatske promjene, pritisak konkurencije koja također razvija ekoagriturizam, iseljavanje mladog i obrazovanog stanovništva iz ruralnih područja, smanjenje poticaja iz EU, povećavanje troškova u organskoj proizvodnji, nepovoljna poduzetnička klima i sl. Unatoč slabostima i prijetnjama postoje dobri primjeri poslovanja i vođenja turističkog seoskog obiteljskog gospodarstva koji trebaju biti poticaj i drugim poljoprivrednicima koji se bave organskom proizvodnjom da oplemene i podignu poljoprivrednu djelatnost na jednu višu razinu. Kako je sezonalnost veliki problem hrvatskog turizma uopće pa tako i turizma u Zadarskoj županiji, razvijanje posebnih oblika kao što je ekoagriturizam postaje imperativ i tome bi se svakako trebalo ozbiljnije posvetiti.

ZAKLJUČAK

Uslijed sve većih pritisaka na okoliš do kojih neizbježno dolazi prodorom masovnog turizma, nameće se potreba za razvijanjem novih oblika turizma, koji će pozitivno utjecati na svekoliki razvoj destinacija i sačuvati prirodne potencijale. U skladu sa svjetskim trendovima okretanja zdravijem načinu života, konzumiranju hrane proizvedene bez kemijskih sredstava, bijegu od buke i stresa u prirodna područja s očuvanim krajobrazima, čistim zrakom i nezagađenim tlama, ekoagriturizam ima veliki potencijal, kao viši stupnja agriturizma, a koji svojim pozitivnim utjecajima pridonosi održivom lokalnom razvoju domicilne zajednice. Glede socio-demografskog profila ispitanika razvidno je da su profili različiti s obzirom na spol, dob, razinu izobrazbe i afinitete prema ekoagriturizmu. Pri tome prevladavaju muškarci kao nositelji ekoagriturističkih gospodarstava, dobna struktura je negativna kao i obrazovna

što odudara od standarda u svijetu gdje prevladavaju žene mlađe dobi i visokog stupnja izobrazbe. Niti jedno gospodarstvo ne nudi cjelovitu uslugu smještaja, hrane, degustacije, osmišljenih tura, tematskih izleta i sudjelovanje u agrotehničkim aktivnostima, tako da se ne može govoriti u pravom smislu o ekoagriturističkim gospodarstvima. Ovakve usluge i aktivnosti bi pospješile interakciju između domaćina i posjetitelja, kulturnu razmjenu i holistički pristup ekoagriturizmu. Da bi se to postiglo moraju se poštivati temeljni postulati ekoturizma i organskog poljodjelstva, a koji su integrirani horizontalno i vertikalno (Vrsaljko, 2017.). Nadalje, glede arhitekture prevladavaju mješoviti objekti s različitim stilovima gradnje, promoviraju se na različite načine, a najviše posjetitelja boravi samo nekoliko sati na gospodarstvima što također nije u suglasju s odrednicama ekoagriturizma.

Generalno rečeno, ekoagriturizam ima budućnost u Zadarskoj županiji pa i cijeloj Hrvatskoj jer postoje sve predispozicije za to: ekološki uvjeti i čista tla za organsku proizvodnju, bogata kulturna i prirodna baština s brojnim atrakcijama, blizina zapadnog tržišta, dobra prometna povezanost i ljubazni domaćini. Uzevši u obzir sve navedeno, planski razvoj ekoagriturizma mogao bi postati okosnicom razvoja ruralnih područja u Zadarskoj županiji i u budućnosti postati prepoznatljivi brend koji će revitalizirati ruralna područja u gospodarskom, demografskom i inom smislu.

LITERATURA

1. Alario, M., Morales, E. (2016.): *Iniciativas de las mujeres: Emprendimiento y oportunidades en el espacio rural de Castilla y León*. Doc. d'Anàlisi Geogràfica, 62: 613–637. [Google Scholar] [CrossRef]
2. Arru, B., Furesi, R., Madau, F.A. and Pulina, P. (2021.): *Economic performance of agritourism: an analysis of farms located in a less favoured area in Italy*. *Agricultural and Food Economics* 9: 27.
3. Arru, B., Furesi, R., Madau, F. A., Pulina, P. (2019.): *Recreational services provision and farm diversification: a technical efficiency analysis on Italian agritourism*. *Agriculture* 9 (2): 42. <https://doi.org/10.3390/agriculture9020042>
4. Barbieri, C., and Mshenga, P. M. (2008.): *The role of the firm and owner characteristics on the performance of agritourism farms*. *Sociologia Ruralis*, 48: 166–183.

5. Buhalis, D. (eds) (2022.): *Encyclopedia of Tourism Management and Marketing*, Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. Available From: Elgar Online: The online content platform for Edward Elgar Publishing <<https://doi.org/10.4337/9781800377486>> [Accessed 21 February 2022].
6. Choo, H., Ahn, K., & Petrick, J. F. (2016.): An integrated model of festival revisit intentions: Theory of planned behavior and festival quality/satisfaction. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 28 (4): 818–838. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-09-2014-0448>
7. Choo, H., Jamal, T. (2009.): Tourism on organic farms in South Korea: a new form of ecotourism? *Journal of Sustainable Tourism*, 17 (4): 431-454. OI: <http://dx.doi.org/10.1080/09669580802713440>
8. Clark, G., Bowler, I., Shaw, A., Crockett, A. and Ilbery, B., (1997.): Institutions, alternative farming systems, and local reregulation. *Environment and Planning A*, 29 (4): 731-745.
9. Domia, S., Balletti, G. (2022.): The role of origin products and networking on agritourism performance: The case of Tuscany. *Journal of Rural Studies*, 90: 113-123.
10. Evans, N. J. and Ilbery, B. W. (1989.): A conceptual framework for investigating farm-based accommodation and tourism in Britain. *Journal of Rural Studies*, 5: 257–266.
11. Flanigan, S.; Blackstock, K.; Hunter, C. (2014.): Agritourism from the perspective of providers and visitors: A typology-based study. *Tour. Manag.*, 40: 394–405. [Google Scholar] [CrossRef]
12. Gladstone, J., and Morris, A. (2000.): Farm accommodation and agricultural heritage in Orkney. In F. Brown (Ed.), *Tourism in peripheral areas: Case studies* : 91–100. Clevedon: Multilingual Matters Limited.
13. Horlings, L. G., Marsden, T. K. (2014.): Exploring the ‘New rural paradigm’ in Europe: eco-economic strategies as a counterforce to the global competitiveness agenda. *European Urban and Regional Studies*, 21 (1): 4-20.
14. Iakovidou, O. (1997.): Agro-tourism in Greece: the case of women agro-tourism co-operatives of Ambelakia. *MEDIT*, 1: 44–47.
15. Ilbery, B., Bowler, I., Clark, G., Crockett, A., and Shaw, A. (1998.): Farm-based tourism as an alternative farm enterprise: a case study from the Northern Pennines, England. *Regional Studies*, 32: 355–364.
16. Kerma, S., Lampič, B., Podmenik, D. (2014.): Tourism as a supplementary activity on organic farms in the Primorska region, Slovenia. *Academica Turistica*, 7 (2): 101-112.

17. Khanal, A.R.; Honey, U.; Omobitan, O. (2020.): Diversification through “fun in the farm”: Analyzing structural factors affecting agritourism in Tennessee. *Int. Food Agribus. Manag. Rev.* 23: 105–120. [Google Scholar] [CrossRef]
18. Khanal, A.R.; Mishra, A.K. (2014.): Agritourism and off-farm work: Survival strategies for small farms. *Agric. Econ.* 45: 65–76. [Google Scholar] [CrossRef]
19. Khazami, N.; Lakner, Z. (2022.): The Development of Social Capital during the Process of Starting an Agritourism Business. *Tour. Hosp.* 3: 210–224. <https://doi.org/10.3390/tourhosp3010015>
20. Kitchen, L., Marsden, T. (2011.): „Constructing sustainable communities: A theoretical exploration of the bio-economy paradigms“, *Local Environment*, 16 (8): 753-769.
21. Kuo, N. W., Chiu, Y. T. (2006.) „The assessment of agritourism policy based on SEA combination with HIA“, *Land use policy*, 23.
22. Lumsdon, L.M.; McGrath, P. (2011.): Developing a conceptual framework for slow travel: A grounded theory approach. *J. Sustain. Tour.* 19: 265–279. [Google Scholar] [CrossRef]
23. Maroto-Martos, J.C.; Voth, A.; Pinos-Navarrete, A. (2020.): The Importance of Tourism in Rural Development in Spain and Germany. In *Neoendogenous Development in European Rural Areas. Results and Lessons*; Cejudo, E., Navarro, F., Eds.; Springer: Cham, Switzerland, 181–205. [Google Scholar]
24. Marques, H. (2006.): Searching for complementarities between agriculture and tourism – the demarcated wine-producing regions of northern Portugal. *Tourism Economics*, 12: 147–155.
25. Mastronardi, L., Giaccio, V., Giannelli, A., Scardera, A. (2015.): Is agritourism eco-friendly? A comparison between agritourisms and other farms in Italy using farm accountancy data network dataset. *SpringerPlus*, 4, 590. DOI: 10.1186/s40064-015-1353-4
26. Navarro, F.; Labianca, M.; Cejudo, E.; De Rubertis, S.; Salento, A.; Maroto, J.C.; Belliggiano, A. (2018.): Interpretations of innovation in rural development. The cases of Leader projects in Lecce (Italy) and Granada (Spain) in 2007–2013 period. *Eur. Countrys.* 10, 107–126. [Google Scholar] [CrossRef]
27. Nieto Masot, A.; Cárdenas Alonso, G.C. (2017). 25 Years of the leader initiative as European Rural Development Policy: The case of Extremadura (SW Spain). *Eur. Countrys.* 9, 302–316. [Google Scholar] [CrossRef]
28. Ollenburg, C. (2006.): Farm tourism in Australia: A family Business and rural studies perspective. Doctor of Philosophy Christian-Albrechts University of Keil. (Germany) and Griffith University (Australia)

29. Oostindië, H.; van der Ploeg, J.D.; Broekhuizen, R.V.; Ventura, F.; Milone, P. (2010.): The central role of nested markets in rural development in Europe. *Riv. Econ. Agrar.* 65: 191–224. [Google Scholar]
30. Phillip, S., Hunter, C., Blackstock, K. (2010.): A typology for defining agrotourism. *Tourism Management*, 31(6): 754-758.
31. Potočnik-Slavič, I.; Schmitz, S. (2013.): Farm tourism across Europe. *Eur. Countrys.* 5: 265–274. [Google Scholar] [CrossRef]
32. Privitera, D. (2010.): The importance of organic agriculture in tourism rural. *Applied Studies in Agribusiness and Commerce - ABSTRACT*, 4: 59-64.
33. Roberts, L., and Hall, D. (2001.): *Rural tourism and recreation: Principles to practice.* CAB International, Walingford, UK.
34. Roman, M.; Grudzien, P. (2021.): The Essence of Agritourism and its Profitability during the Coronavirus (COVID-19) Pandemic. *Agriculture*, 11, 458. <https://doi.org/10.3390/agriculture11050458>
35. Serdane, Z.; Maccarrone-Eaglen, A.; Sharifi, S. (2020.): Conceptualising slow tourism: A perspective from Latvia. *Tour. Recreat. Res.* 21: 337–350. [Google Scholar] [CrossRef]
36. Slabe, A., Lampič, B., Juvančič, L. (2011.): Potenciali ekološke pridelave za trajnostno lokalno oskrbo s hrano v Sloveniji. *Dela*, 36: 93-109. DOI: <http://dx.doi.org/10.4312/dela.36.5.93-109>
37. Sonnino, R. (2004.): For a “piece of bread”? Interpreting sustainable development through agritourism in Southern Tuscany. *Sociol. Rural.* 44: 285–300. [Google Scholar] [CrossRef]
38. Streifeneder, T.; Dax, T. (2020.): Agritourism in Europe: Enabling Factors and Current Developments of Sustainable On-Farm Tourism in Rural Areas. In *Global Opportunities and Challenges for Rural and Mountain Tourism*; Kala, D., Bagri, S.C., Eds.; IGI Globa: Hershey, PA, USA, 40–58. [Google Scholar]
39. Škare, M., Soriano, D. R., & Porada-Rochoń, M. (2021.): Impact of COVID-19 on the travel and tourism industry. *Technological Forecasting and Social Change*, 163, 120469.
40. Tuzon, T. P., Hilao, L. J. A., Marana, I. R. D., Villalobos, K. N., Garcia, E., Medallon, M. C. (2014.): Transformation to eco-agri tourism: The case of Casile, Cabuyao City, Laguna, Philippines. In: *Universiti Teknologi MARA (UiTM) Faculty of Hotel & Tourism Management, 4th International Conference on tourism research (4ICTR).* Malaysian-Borneo, 8-11 December 2014, Les Ulis, France: EDP Sciences. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20141201048>

41. Van der Ploeg, J.D. (2011.): Newly emerging, nested market: A theoretical introduction. In *Rural Development and the Construction of New Markets*; Hebinck, P., Schneider, S., Van der Ploeg, J.D., Eds.; Routledge: London, UK. [Google Scholar] [CrossRef]
42. Van der Ploeg, J.D.; Roep, D. (2003.): Multifunctionality and rural development: The actual situation in Europe. In *Multifunctional Agriculture. A New Paradigm for European Agriculture and Rural Development*; van Huylenbroeck, G., Durand, G., Eds.; Ashgate: Hampshire, UK, 37–53. [Google Scholar]
43. Ventura, F.; Schiavelli, A.; Milone, P. (2016.): *Direct Food Roma*; Saggine Donzelli: Roma, Italy, [Google Scholar]
44. Vrsaljko, A., Čukelj, N. (2015.): Natural and cultural heritage as a paradigm for agrotourism development in Krapina-Zagorje county. *Agriculturae Conseptus Scientificus*, 80 (4): 229-238.
45. Vrsaljko, A., Kolega, A. (2002.): „Veletržnica Benkovac kao čimbenik razvitka hortikulturalne proizvodnje“, *Agronomski glasnik*, 64 (5-6): 321-332.
46. Vrsaljko, A., Santrić, M. and Bunja, Đ. (2019.): Krajobrazna i biološka raznolikost kao paradigma razvoja posebnih oblika turizma u regionalnom parku Moslavačka gora *Agronomski glasnik*, 81, (3): 145-171. doi:10.33128/ag.81.3.2
47. Vrsaljko, A., Turalija, A., Grgić, I. i Zrakić, M. (2017.): Ekološka poljoprivreda kao pretpostavka razvoja ekoagroturizma na otocima - studija slučaja otoka Korčula. *Journal of Central European Agriculture*, 18 (3): 733-748. <https://doi.org/10.5513/JCEA01/18.3.1947>
48. Vrsaljko, A., Viljac, M. (2015.): Agroturizam u Splitsko-dalmatinskoj županiji u poredbi s Bavarskom. *Agronomski glasnik*, 77 (4-6): 185-206.
49. Wall, G. (2000.): Agrotourism. In J. Jafari (Ed.), *Encyclopaedia of tourism*. (pp. 14–15). London: Routledge.
50. Walley, K. E., Custance, P. R., Parsons, S. T. (2009.): Controversies in food and agricultural marketing: The consumer's view. In: A. Lindgreen, M. K. Hingley, J. Vanhamme, eds. (2009) *The Crisis of food brands. Sustaining safe, innovative and competitive food supply*. Farnham, England: Gower Publishing Limited.
51. Weaver, D. B., and Fennell, D. A. (1997.): The vacation farm sector in Saskatchewan: a profile of operations. *Tourism Management*, 18: 357–365.
52. Wilk, I. (2014.): Uwarunkowania wyboru ekoagroturystyki jako formy wypoczynku. *Journal: Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 353: 165-174.
53. Wilk, I., Keck-Wilk, M. (2013.): Consumer preferences on the ecoagrotourism services market in Poland. *Pollityki Europejskie, Finance i Marketing*, 9 (58): 612-622.

Adresa autora – Author's address:

Dr. sc. Anđelko Vrsaljko

e-mail: avrsalj@unizd.hr

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja, Sveučilište u Zadru,

Department of Teacher and Preschool Teacher Education Studies

University of Zadar

Franje Tuđmana 24i,

23000 Zadar, Hrvatska

Primljeno – received:

20.02.2022.